

K učení dialogičnosti v Novém zákoně

Autor: Zuzana Svobodová

Abstract

On the teaching of Dia-Logos in the New Testament. – Based on an analysis of terms representing the notion of teacher in the New Testament, the article shows, how the Evangelists sought to demonstrate the uniqueness of Jesus' role as a teacher. Due to the fact that they all targeted different addressees, they used different terms to refer to Jesus as teacher. Nevertheless, it is still possible to present those characteristic features of Jesus' role of a teacher that are common with all of the Evangelists' records. The Logos of the Bible, which communicates itself, is an image of the human openness to dialogue – i.e. the principle of the open soul –, on which the entire paideia is based.

Keywords: logos, dialogue, teacher in the New Testament, Jesus as teacher, the dialogicity of man, education, paideia, openness of soul

Klíčová slova: logos, dialog, učitel v Novém zákoně, Ježíš jako učitel, dialogičnost člověka, výchova, paideia, otevřená duše

Logos v Novém zákoně

Již od raných starořeckých počátků mnohovýznamový termín LOGOS dostává v Novém zákoně skrze evangelistu Jana radikální význam. Prolog Janova evangelia vyznává LOGOS jako dynamizující princip veškeré stvořenosti, jako mohutnost, skrze (DIA) kterou se veškeré jsoucno jeví. Pro evangelistu Jana je Ježíš Nazaretský totožný s tímto logem. My, kteří máme možnost zkoumání tohoto vyznání skrze svědectví (písemná či jiná, zprostředkovaná či přímá), se můžeme ptát po charakteru tohoto logu mnohými způsoby. Zde se zaměřím na otázku po způsobu učení Ježíše z Nazareta podle novozákonních svědectví: Jakým způsobem bylo Ježíšovo učení v Novém zákoně popisováno? Jaké byly typické rysy Ježíšova učitelství podle novozákonních svědectví? Jak je v Novém zákoně charakterizována Ježíšova PAIDEIA? Jak lze z těchto svědectví porozumět člověku v jeho schopnosti se učit, být vyučován, kultivován, vzděláván či vychováván?

Časopis *PAIDEIA* přinesl již článek nazvaný přímo Logos v prvním čísle desátého ročníku; autorem byl muž, jemuž je časopis od svých počátků dedikován, Radim Palouš. (srov. Palouš 2013) V posledních letech života Radim Palouš téma logu promýšlel a často o něm hovořil i při krátkých osobních návštěvách s autorkou tohoto textu. V době sepsání tohoto textu, více než rok od úmrtí Radima Palouše, konkrétně v čase, kdy by mu bylo devadesát dva let, předkládám část toho, co mi z našich rozhovorů uzrálo, když jsem přemýšlela, proč je LOGOS tím nejdůležitějším tématem bytostného učitele, který ví o přicházejícím konci svého života.

Protože Radim Palouš nechtěl od svých žáků číst jen výklady svého vlastního díla, ale vyzýval k tomu, aby žáci či čtenáři vždy ještě napsali k tomu to své, vlastní, autentické, nové, samostatně nahlédnuté, co by činilo jejich text skutečně oprávněným, reflektují zde své vlastní zkoumání pojmu učitel v Novém zákoně, (srov. Svobodová 2002) které se zaměřilo zejména na titul učitel užívaný vůči Ježíšovi v novozákonních knihách, zejména pak v evangeliích.

Zatímco titul LOGOS patří mezi tzv. výsostné tituly pro Ježíše, termín učitel mezi ně nepatří. Titul učitel je však v Novém zákoně pro Ježíše užíván nejčastěji. Je tedy oprávněné ptát se po charakteru Ježíšova učitelství a z již uvedeného lze tušit, že tím je zároveň alespoň zčásti možné odhalit pojetí logu a dialogičnosti v Novém zákoně.

Učení v Novém zákoně

Zkoumání termínů týkajících se učení a učitelství v novozákonních knihách jasně vypovídá o záměru autorů. Nový zákon není soubor knih historického typu, i když v něm lze najít některé údaje historicky ověřitelné. Není to soubor knih psaných vědci či badateli, ale svědky, tedy těmi, kteří chtějí svědčit o skutečnostech pro ně podstatných; lze říci, že píše tyto spisy také pro výchovu a vzdělávání, pro kultivaci, ozřejnění, osvětlení. Zvláště Lukáš konkrétně vysvětluje svou motivaci k sepsání evangelia – L 1,4: podle českého ekumenického překladu Bible: „abys poznal hodnověrnost toho, v čem jsi byl vyučován“, s poznámkou „...abys poznal pravou povahu událostí, o nichž ses dověděl“, řecky: „HINA EPIGNÓS PERI HÓN KATÉCHÉTHÉS LOGÓN TÉN ASFÁLEIAN“, dle překladu Jeruzalémské Bible: „...aby sis dobře uvědomil spolehlivost poučení, jichž se ti dostalo.“

Bude-li zde užitý termín „LOGOS“ přeložen jako „slovo“, pak by doslovný překlad zněl: abys poznal pevnost (bezpečnost, spolehlivost, jistotu) o vyučovaných slovech – tedy „...abys spolehlivě porozuměl vyučovaným slovům“. Evangelista Lukáš si je tedy vědom toho, že nestačí si pouze „LOGOS“ pamatovat, ale podstatné je pochopit jeho povahu, tedy jeho „pevnost“, to je výslovně uvedený důvod pro sepsání evangelia: aby čtenář nabyl v řečených slovech jistotu, aby se mohl spolehnout na vyučované.

Současným slovníkem didaktiků lze říci, že učení v Novém zákoně není učení jen pro vědomost, znalost či dovednost, ale především učení pro pevný, zajištěný, spolehlivý postoj. Nikoli tedy pouze vzdělávání, základní kognitivní rozvíjení, ale vyšší stupeň edukačního ovlivňování, jímž se zasahuje do výchovy, jíž jde o třibení postojových kvalit osobnosti (srov. Helus 2014: 13 – odkazováno na: Palouš, Svobodová 2011, nepřímá citace se může týkat nejspíše stran: 17, 44, 70n, 75).

Termíny pro pojem učitel v Novém zákoně

V celém textu Nového zákona nalezneme několik termínů, které jsou překládány z řečtiny jako učitel. (srov. Svobodová 2002) Nejčastějším termínem je řecký termín DIDASKALOS, který se objevuje v různých tvarech celkem čtyřiaosmdesátkrát, nejčastěji v Lukášově evangeliu, ovšem v tomto evangeliu nikoli z úst Ježíšových učedníků vůči Ježíšovi. Evangelista Lukáš užívá zvláštního termínu pro Ježíše jakožto učitele, má-li jít o řeč jeho učedníků, a to termínu EPISTATÉS – (variantní výraz v nominativu je EPISTATA), přičemž se v Lukášově evangeliu vyskytuje pouze ve tvaru EPISTATA, a to celkem v šesti verších

(*L* 5,5; 8,24.45; 9,33.49; 17,13 – přičemž u *L* 8,24 je termín zdvojený). Nejčastěji jej vůči Ježíšovi užívají jeho učedníci (přičemž Petr třikrát, Jan jednou) a jednou skupina deseti malomocných. Evangelista Lukáš nalézá pro své helénistické publikum jako vhodnější výraz pro pojem učitele EPISTATÉS, neboť jím vyjadřuje absolutnost Ježíšovy moci. Doslovný překlad je „představený“, mistr, velitel, příkazatel (tak překládali tento termín Kraličtí), Vulgáta (latinský překlad) má zde termín „praeceptor“.

Po termínu DIDASKALOS je nejčastějším termínem pro učitele v Novém zákoně termín RABBI, ten se vyskytuje osmkrát v Janově evangeliu, čtyřikrát u Matouše, třikrát u Marka, jinde nikoli, Lukáš užívá v paralelních textech tam, kde je u Marka RABBI, právě termín EPISTATATA. Termín RABBI však není původním řeckým termínem, jedná se o v řečtině pouze transkribovaný aramejský či hebrejský výraz, odvozený od „rab“ – pán a znamená „můj pane“. V českém ekumenickém překladu Bible je termín RABBI překládán „mistře“, zajímavý je překlad místa *Mk* 14,45 u Kralické bible, která opisuje řecké RABBI reduplikací v oslovení „Mistře, mistře“; překlad Žilkův na témže místě uvádí „Rabbi“.

Při bližším zkoumání užití termínů pro učitele v Matoušově evangeliu se ukazuje, že evangelista Matouš se v ústech učedníků vyhýbá jakémukoli oslovení Ježíše, židé jej oslovují DIDASKALE, Ježíš sám hovoří o sobě ve smyslu výsostných titulů jednou jako DIDASKALOS – 23,8, jednou jako KATHÉGÉTÉS – 23,10. Oslovení RABBI je učedníkům výslovně Ježíšem nedoporučeno (*Mt* 23,8). Pro Matouše, vycházejícího ze židovství, píšícího pro židokřesťany vykázanými ze synagogy, je v paralelních textech synoptiků příznačná přeměna titulů DIDASKALOS a RABBI na KYRIOS – česky „pán“ (*Mt* 8,25 – *Mk* 4,28; *Mt* 17,4 – *Mk* 9,5), zákoníci oslovují Ježíše „DIDASKALE“, aramejským (hebrejským) „RABBI“ jej oslovuje zrádce Jidáš.

Celkově nacházíme v evangeliu podle Matouše termín pro učitele DIDASKALOS dvanáctkrát. Nejčastěji tak oslovují Ježíše při dotazech zákoníci, farizeové, výběřčí chrámové daně, bohatý mladík, saduceové. Ve třech případech pochází termín DIDASKALOS od Ježíše – jednou označuje učitele obecně, jednou je tak vyjádřena jedinečnost Boha jako učitele (*Mt* 23,8b) a jednou posílá učedníky se vzkazem s tímto titulem, jako by na tomto místě byl daný termín heslem (*Mt* 26,18). Souhrnně lze říci, že v evangeliu podle Matouše Ježíš sám sebe rozhodně nenazývá RABBI, ale připouští termíny DIDASKALOS a KATHÉGÉTÉS.

Jinak je tomu u jediného nesynoptického evangelia, evangelia podle Jana, které vznikalo jako poslední z evangelií, asi v letech 100–110 po Kr., jistě již delší dobu po zničení jeruzalémského chrámu v roce 70 (srov. *J* 11,48). Evangelista Jan vkládá učedníkům do úst titul RABBI, čemuž se evangelisté Lukáš a Matouš zdráhali. Janovo evangelium vzniklo v době, která přinesla mimo jiné i zinstitutionalizování titulu RABBI – z titulu se stala funkce. Od této doby museli všichni, kteří měli mít funkci „RABBI“, navštěvovat předepsanou dobu studium, a poté byli ordinováni na „RABBI“ (srov. Novotný: heslo „rabbi“). (Markovo evangelium bylo sepsáno jako první z kanonických evangelií, kolem roku 70 a zdá se, že Marek ještě o rabínských školách neví.)

Evangelista Jan ví o rabínských školách velmi jistě – viz *J* 7,15 (srov. *Mt* 13,54; *L* 2,47). Janovo publikum je pohanokřesťanské, titulu „RABBI“ zřejmě jeho čtenáři nerozuměli – hned v *J* 1,38 je uvedeno vysvětlení: „Rabbi (což přeloženo znamená: Mistře)“ – v řečtině je zde nejdříve termín RABBI, poté DIDASKALE –, přesto jej Jan užívá. Chce tím zřejmě říci, že

Ježíš byl učitelem, ale jiným, než jaké znají jeho čtenáři. Z výskytů tohoto oslovení v Janově evangeliu vyplývá, že Jan chce říci, že Ježíš byl učedníky a těmi, kdo v něj uvěřili, vnímán jako „RABBI“, tj. jako někdo, kdo měl autoritu a jehož si vážili; Jan volbou tohoto titulu vyjadřuje velikost a výjimečnost učitele Ježíše. Titul učitele je pro Jana spojen s titulem Pán (*J 20,16–18*), v němž se odráží oddanost žáka k mistrovi, důvěra a pokora.

Z výše uvedeného vyplývá, že každý z evangelistů vybírá termíny pro vyjádření učitelství Ježíše s ohledem na celkové svědectví, které chce podat konkrétním čtenářům, na které se obrací. Podle čtenářů volí termíny tak, aby získali „pevný postoj“, zajištěný a bezpečný, zdůvodněný. To, že role učitele je v různých kulturách antropologickou konstantou (tj. učitele lze nalézt ve všech civilizacích, ale ne vždy je jejich poslání totožné), umožňuje diskuzi mezi kulturami a národy. Každý z evangelistů se nejlepším možným způsobem snažil čtenářům vylíčit Ježíše jako naprosto výjimečného učitele. V čem je typické učitelství Ježíše podle svědectví evangelií? Pouze na základě terminologické analýzy bylo určeno, že Ježíšovo učitelství považovali evangelisté za neobyčejné, jedinečné, odlišné od běžných učitelů. Následně bude ukázáno, jak konkrétně lze tuto výjimečnost v oblasti učení u Ježíše charakterizovat.

Rysy Ježíšova učitelství

Podle svědectví evangelií lze zkoumat, jak charakterizují Ježíšovo učitelství jeho následovníci. Na prvním místě je to časté odkazování na to, že slova a činy jsou provázány – v některých případech slovům činy předcházejí, v jiných jsou činy přímo slovy doprovázeny, v dalších činy následují za slovy. Souhrnně lze říci, že slova provázejí činy, teorii dokládá praxe. Ježíš učí jako ten, kdo má moc, což je výslovně uvedeno na několika místech (*L 5,5; 8,24 aj.*).

Dalším rysem je autentičnost Ježíšova učitelství. Ježíš sám je osobní autoritou, nejtypičtějším příkladem pro toto je lukášovské kázání na rovině, nebo matoušovská paralela v kázání na hoře, kde se objevuje ono proslulé šestinásobné *slyšeli jste, že bylo řečeno, ale já pravím*/LEGÓ (*Mt 5,21n. 27n. 31n. 33n. 38n. 43n.*). Rovněž oslovení „můj učiteli/pane“ svědčí o osobním vztahu, v němž učitel je osobnost, která má zjevnou autenticitu, jejíž rysy jsou pro ty, kteří jej takto oslovují zjevné, určité, nikoli nezřetelné či nejasné; jeho žáci rozumí jeho roli, Ježíš je pro ně učitel, jehož autoritě se podřizují. Slovo (LOGOS) tohoto učitele má zvláštní význam a váhu, je to slovo hodnotné, smysluplné, principiální, na němž lze stavět, jež ovlivňuje zásadním způsobem postoj, je to slovo, které vzdělává a vychovává.

Dalším rysem Ježíšova učitelství je podle podání evangelistů kompetentnost. Ježíš vystupuje jako ten, který je odhodlán být „mistrem“ (*J 13,13n*) a kterého zároveň jeho žáci vnímají jako toho, kdo je povolán učit, kdo správně mluví a učí – jeho řeč je správná, pravá (ORTHÓS – *L 20,21*).

Čtvrtým rysem Ježíšova učitelství je podle podání evangelistů nestrannost. Ježíš je ve své službě popisován jako ten, který nikomu nestrání, neohlíží se na nikoho z lidí, nebere ohled na postavení člověka (*Mk 12,14; Mt 22,16; L 20,21*). To však neznamená, že ruší všechna pravidla (srov. *Mk 12,17; Mt 22,21; L 20,25*).

Mezi hlavní rysy Ježíše jako učitele patří jistě také pravdivost. Ježíš byl několikrát popsán jako ten, který učí cestě Boží podle pravdy (*Mk* 12,14nn; *Mt* 22,16; *L* 20,21). Tento motiv cesty, která je pravdivá, se bude v dějinách pak několikrát opakovat. Také v Komenského *Světě v obrazech* je vykreslena při popisu etiky cesta pravá – vpravo, doprava – jako ta, která vede k svatyni slávy, (Komenský 1970: 207) podle autora popisu ji zvládne jen ten, kdo se nechá provázet na cestě životem ctností, nikoli neřestí; tedy ten, kdo vstoupí do dialogu s tou, která vede člověka k hledání a podstupování správné (ORTHÓS) cesty, i když není zastíráno, že tato cesta není jednoduchá a nenáročná – naopak: člověk na této cestě nesmí polevovat, neboť na něj čekají výzvy, aby osvědčil svou upřímnost a odhodlanost k pravdivosti.

Závěr: Logos je bytí, dialogičnost způsob existování

Stává se, že upřímný poutník zahlédne na své cestě onen smysl, princip, důvod, onen „LOGOS“ se mu v určitých situacích stává zřetelnější. Je-li však takový člověk učitelem, podobně jako jím byl Radim Palouš, klade si otázku, jak tento nahlédnutý LOGOS sdělit, jak toto principiální slovo vyslovovat, jak pro-mlouvat, aby skutečně bylo pro-slovováno ve smyslu sdělováno, uskutečňovalo roz-hovor, roz-mluvu či pro-mluvu, dia-log (DIA-LOGOS). V takové chvíli si uvědomuje, že učitelství je odkázáno na bytostnou otevřenost, bez níž není myslitelné toto povolání.

Pokud by duše člověka byla uzavřená, soběstačná sama sobě, s centrem uvnitř sebe, pak nemá ani smyslu veškerá aktivita učitele. Je však možné, že se při své praxi učitel setkává s těmi, kteří se takto uzavření zdají, kteří jako by nebyli schopni dia-logu. Pak se učitel, který věří ve smysl svého poslání, pokouší najít cestu k onomu pro-mlouvání, roz-hovoru, dialogičnosti, což nemusí vždy být slovy, ale skrze věrnost smyslu, principu, logu, pravdě a v živém kon-taktu s oním zdánlivě soběstačným, uzavřeným, samosvojným.

Protože učitel není vlastníkem logu, ale pouze dialogizujícím poutníkem na cestě pravdy, není jeho úspěch s konkrétním žákem a v daném čase nikdy zaručen. Na rozdíl od vzdělávání je totiž tato z dialogu a k dialogičnosti vedoucí výchova v dané generaci většinou nereciproční (je-li žák vychován, pak se sám většinou aktivně obrací vlastní vychovatelskou činností až k další generaci), jen ve výjimečných případech se stává, že spolu žák i učitel vedou skutečný oboustranný dialog, při němž vyvstává LOGOS oběma z nich ve své konkrétnosti (s-rostitostí, z lat. *con-cresco*) a oba jej nahlízejí, nechávají se jím utvářet a zároveň vědí, že i ten druhý sdílí totéž. Takové spříznění v logu, smyslu, volbě, (srov. „Spříznění volbou“ in Stendhal 2016: 35–44, Goethe 2003: 125–398) v bytí, je důsledkem projevu logu, v němž je život (*J* 1,4; *Ko* 1,16–19), logu, který je pramenem, principem, řádem, orientací života (*Ž* 33,6), smyslem. (srov. Palouš 2013) Logos je bytí a dialog je umožněn existováním dialogických bytostí, které logos zakládá.

SEZNAM LITERATURY

Bible svatá. Podle posledního vydání kralického z r. 1613. Praha: Česká biblická společnost, 1991.

Bible. Podle ekumenického vyd. z r. 1985. Praha: Biblická společnost, 1991.

GLOMBITZA, Otto. Die Titel DIDASKALOS und EPISTATÉS für Jesus bei Lukas. *Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche*, 1958, 49, s. 275–278. ISSN 0044-2615.

GOETHE, Johann Wolfgang von. *Utrpení mladého Werthera; Spříznění volbou*. Praha: Levné knihy KMa, 2003. ISBN 80-7309-972-1.

GRUNDMANN, Walter. *Das Evangelium nach Matthäus*. Berlin: Evangelische Verlagbaustalt, 1968.

HELUS, Zdeněk. Edukace jako projev starosti o člověka: Příspěvek k osobnostně rozvíjícímu pojetí výchovy. In JEDLIČKA, Richard (ed.). *Teorie výchovy – tradice, současnost, perspektivy*. Praha: Karolinum, 2014, s. 13–34. ISBN 978-80-246-2412-9.

JEROME. *Vulgate Bible*. [online] Dostupné z WWW: <<http://www.sacred-texts.com/bib/vul/index.htm>>.

Jeruzalémská Bible: Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7195-289-3.

KÁBRT, Jan. *Latinsko-český slovník*. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-04-26000-4.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Orbis pictus. In *Opera omnia*. Svazek 17. Praha: Academia, 1970.

LIDDELL, Henry George, SCOTT, Robert. *An Intermediate Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1889. Heslo „asfaleia“. [online] Dostupné z WWW: <[http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0058:entry=\(a\)sfa/leia](http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0058:entry=(a)sfa/leia)>.

NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. Praha: Kalich – ČBS, 1992. ISBN 80-7017-528-1.

Novum Testamentum Graece et Latine. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1991. ISBN 3-438-05401-9.

Nový zákon Pána našeho Ježíše Krista. Praha: Vyšehrad, 1946.

Nový zákon s výkladovými poznámkami: Český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 1991.

Nový zákon. Praha: Kalich, 1970.

Nový zákon. Olomouc: Krystal, 1948.

Nový zákon: text užívaný v českých liturgických knihách. Praha: ČLK, 1989.

PALOUŠ, Radim. Logos. In *PAIDEIA: Philosophical E-Journal of Charles University*, 1/X/2013. ISSN 1214-8725. [online] Dostupné z WWW: <<http://paideia.pedf.cuni.cz/index.php?sid=3&lng=cs&lsn=10&jiid=29&jcid=244>>.

PALOUŠ, Radim, SVOBODOVÁ, Zuzana. *Homo educandus: filosofické základy teorie výchovy.* Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1901-9.

Řecko-český slovník k Novému zákonu. Praha: Kalich, 1994.

SÁZAVA, Zdeněk. *Mistr a Pán.* Praha: Blahoslav v Ústředním církevním nakladatelství, 1988.

STENDHAL. *Červený a černý.* Praha: Dobrovský, 2016. ISBN 978-80-7390-262-9.

SVOBODOVÁ, Zuzana. *Pojem „učitel“ v Novém zákoně.* Ineditní text. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra biblických věd. 2002.

The New Testament in the original Greek. New York: Harper & Brothers, Franklin Square. 1885. [online] Dostupné z WWW: <<http://data.perseus.org/catalog/urn:cts:greekLit:tlg0031>>.

Vulgate Bible (Clementine). [online] Dostupné z WWW: <<http://www.drbo.org/lvb/>>.

(*PhDr. Bc. Zuzana Svobodová, Ph.D.* vyučuje na Univerzitě Karlově, 3. lékařské fakultě a Husitské teologické fakultě, na Teologické fakultě Jihočeské Univerzity v Českých Budějovicích, dále na Katedře teologie a filosofie Jaboku – Vyšší odborné školy sociálně pedagogické a teologické. Je lektorkou akreditovaných kurzů dalšího vzdělávání pro pedagogické pracovníky a pracuje jako učitelka náboženství. Zabývá se filosofií výchovy, dějinami vzdělávání a zkoumá vztahy náboženské a kulturní vzdělanosti.)